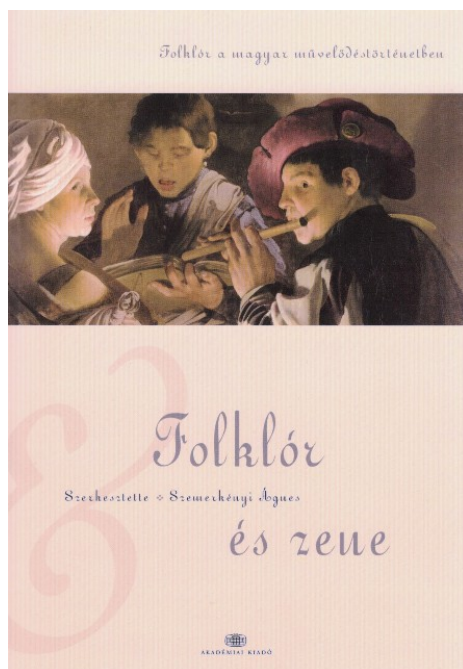

ZENE, NÉPHAGYOMÁNY, FOLKLÓR

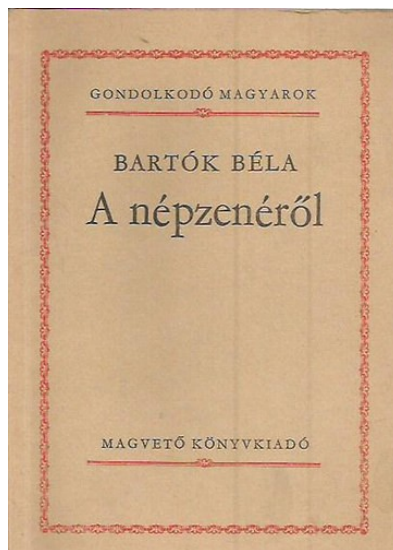

A magyar zenetudomány és a zenei folklórhagyomány egy izgalmas találkozási pontot kínál abban a tudományos konferencia-kötetben, melyet az MTA Néprajzi Intézetének Folklór Osztálya által rendezett Folklór és zene című konferencia előadásaiból válogatott össze Szemerkenyi Ágnes néprajzkutató. A könyv² Vargyas Lajos emlékének dedikált, rendkívül sokszínű, elemeiben is izgalmas kísérlet annak összefoglalására, hogy a zenetudomány és a szövegfolklorisztika hogyan hat egymásra, hogyan serkenti a népköltészet, a népdal, a népi hiedelmek, a szokások és a népzene (röviden tehát: szöveg és dallam) magát a népzene, a műzene, a nemzeti művelődés, a nyelv és a stílus mint a múlt és a folytonos jelen változásai közepette is örökségként megmaradt jelenséget. Már a kötet szerkesztői előszava is jelzi (az itt Kodály Zoltánnak tulajdonított, valójában) Bartók egy előadásában felhangzó erről

¹ A. Gergely András (1952) könyvtáros-pedagógus, szociológus, kulturális antropológus, a politikatudomány kandidátusa, MTA doktora. MTA PTI tudományos főmunkatárs, több egyetem óraadó oktatója (ELTE, PTE, SZTE). Érdeklődési területei: politikai antropológia, szimbolikus politikai elemzések az etnikai, térhasználati, interkulturális mezőkben; városantropológia; kisebbségkutatások, európai integráció, regionalizmus.

² *Folklór és zene*. FOLKLÓR A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETBEN sorozat. Szerkesztette Szemerkenyi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009., 517 oldal

megfogalmazott értékelését: „Oly kevés írott emlékünk van a régi magyar zenéről, hogy magyar zenetörténeti koncepció nem lehet el a népzene nélkül. Mint a népnyelv sokban azonos a régi nyelvvel, úgy a népzene kénytelen pótolni a hiányzó történeti emlékeket. Művészi szempontból többet jelent nekünk, mint azoknak a népeknek, amelyek már századok előtt alkottak önálló zenestílust. Ott a népzene felszívódott a műzenébe, s egy Bachban, Beethovenben megtalálja azt is, amit mi még csak falvainkban kereshetünk: egy nemzeti tradíció organikus egységét”.³

Bartók és Kodály ifjúkorának, szakmai pályakezdésének meghatározó élménye volt és maradt ugyan a néphagyomány megismerésének, ápolásának és fontosságának meggyőződéssel vallása, ám a szöveghagyomány öröksége másik oldalról is megerősítésre várt: éppen a szöveghagyomány kincses készlete segíthetett a ráébredésben. Kortársuk még szándékaikkal egyezően, de lehangoló helyzetképpel fogalmaz:

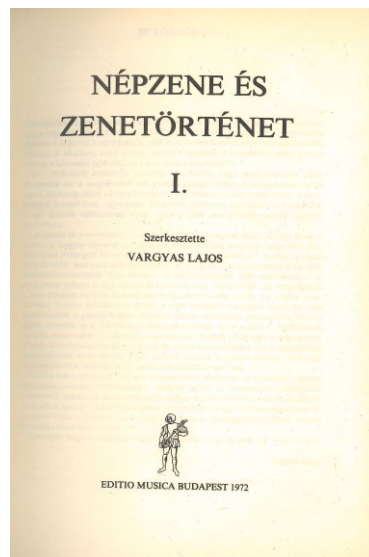
„Egyszólamú nép vagyunk, bizonyosság rá egész népzeneink. De ennek tudata mintha ferdített volna valamit azon a látószögön, melyen át zenei múltunkat szemléltük. Népzeneinkkel egybegyökerezett, önálló magyar többszólamúságot nyomoztunk, de azt nem találván, zenei műveltségünket is kétségbe vontuk, feltételezve, hogy hazánkban Maróthi György 1743-ban elsőnek egyengette a kottaolvasás útját. Ebből következett, hogy városaink és rezidenciáink zeneélete

³ Bartók Béla: /Budapesti előadás/ *I. Mi a népzene?* (1931.) <https://mek.oszk.hu/05200/05222/html/gmbartok0005.html> Megjelent: Bartók Béla: *A népzeneről*. Szigethy Gábor szerk. Gondolkodó Magyarok sorozat, Magvető Kiadó, Budapest, 2003.

a XVIII. században idegen testnek számított, éppen úgy, mint a középkorvégi királyi udvaré a maga idegen műveivel és zenészeivel – ennek idegenségben hamar párjára akadtunk a felvidéki és erdélyi városok polgári körében. Egy monumentális egyszólamú 'Magyar Parlag' visszavetítése volt ez abba a középkorba, amely még semmit sem tapasztalt meg a török pusztításaiból, amelynek kis falvai és mezővároskái kitűnő modern műemlékvédelmünk érdeméből százával tárják elénk kicsi, de ragyogóan szép román és gót építészeti emlékeiket. Az 'argumentum ex silentio' gyenge logikájával úgy gondoltuk, hogy volt virágzó középkori építészetünk, festészetünk, szobrászatunk és ötvösségünk, csak éppen zeneéletünk hiányzott..." – írja Rajeczky Benjámint *Többszólamú zenénk emlékei a XV. század első feléből* című dolgozatában.⁴ Látszik, érzékelhető talán ebből a zenekultúrát helyére illesztő tudásból is, mennyire megalapozott Bartók okszerű levezetése a zenei szöveg és a beszélt nyelv, a ritmika és dallam, a prozódia és a dalműfajok örökségének viszonyáról, s ez örökségfeltárás megismerő, elrendező, a pusztuló zenekincset a még lehetséges megértés módszerével visszakereső feladatról.

A feladat ismertsége ma már a népzene gyűjtői iránti hálával teljes, ám ők maguk sokszor és sokféle módon megküzdöttek e feladat nagyságával és a zenetudományi előzmények hiányával. A Szemerényi Ágnes szerkesztette kötet épp ezért nem véletlenül Vargyas Lajos emlékének dedikált. Vargyas így ír a maga választotta feladat fontosságáról: „*Népzene és zenetörténet* /mint sorozatcím/ ismerősen cseng... Bizonyára fölhangzik benne egy másik: 'Néprajz és zenetörténet', Kodály tanulmányának címe, amelyben először mutatott rá a népzenei és zenetörténeti kutatások elválaszthatatlanságára. Nem véletlen ez az összecsengés: saját szándékainkat 'és sorozatunk jellegét is ez a felismerés határozza meg. Népzeneinket alig vizsgálhatjuk a zenetörténeti források és eredmények figyelembevétel nélkül, s a magyar zenetörténet hiányos forrásai sem adnák a múlt zenéjének valóságos képét, ha nem értelmeznénk a gazdagon ömlő népzenei adatok segítségével. Határainkon kívül is egyre erősödik az a felismerés a zenetudományban, hogy a zene – fejlődésének kezdeti szakaszaiban – alig több, mint népzene. Később pedig népi és művelt zene állandó kölcsönhatásban áll egymással. Ha ehhez hozzávesszük a népek egymásközti érintkezésének eredményeit, olyan szélesre tárulnak a kutatás távlatai, amit már alig nevezhetünk másként, mint 'zenei művelődéstörténet'-nek”.

⁴ Forrás: Vargyas Lajos: *Népzene és zenetörténet* I. Editio Musica, Budapest, 1972. 63. oldal

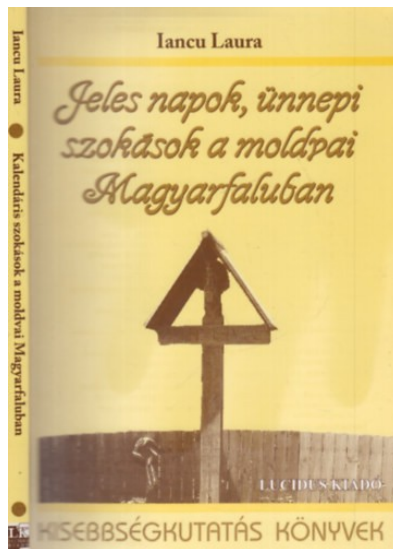
A Folklór és zene kötet már ezt a szándék hagyományt követi, sőt folytatja korunk kutatóinak sokféle megközelítése s az örökségvédelem komolyanvétele, ennek illusztris példatára révén. A kötet Vargyas Lajos *A népdal mint műalkotás* című írásával készít gondolati keretet a népdal jellemzőinek, a stílusnak, kiemelve a népköltészetben föllelhető zeneiségnek értékévé válását, a múlt életformáiból megmaradt kollektív alkotások „nemzeti művészetté” formálódását és a népzene minden nemzeti zenekultúrát alapjaként tekintő felfogásának értékrendjét, mintegy kiindulópontnak, „hívószónak” tekintve a népzene kutatás, a folklór, a történetírás és az irodalomtörténet tárgyköreinek alapjaként érvényesülő kulcskérdéseket.

E területekről tekintélyes tudósok sokasága törekszik itt a stílushagyományok, tudás-örökség, epikus költészeti, mesei és zenefolklór-elemek teljesebb irodalmi körét a „szöveg és dallam egysége” (Almási István), a népdalok, a nóták (Juhász Katalin, Szabó Zoltán, Kovalcsik Katalin írásaiban), a hangszeres népzenei hagyomány (Jánosi András) és a hiedelem-rítusok (Hoppál Mihály, Pócs Éva, Paksa Katalin, Kővári Réka, Iancu Laura) teljesebb körének bevonásával olyan értelmezési egységként megnevezni, melynek a dallamok és szövegek „csereberéje” (Bodor Anikó), a dallamterjedés módjai (Olosz Katalin), a szokásgyakorlat, az énekes hagyomány, vagy épp a zene és „misztikus rend” (Sipos János) is részévé válik.

A kötet hét nagyobb fejezetében a népzene, népdal, zene és dallam, szöveg és ének, hangszeres népzene és zenei hagyomány oly színes változatai vonulnak föl

méltó tudományos rangsorban, melyek között a közvetítés, a hatások egymást kiegészítő volta, a zenei és szövegfolklórban megmaradt örökség mint „dal, beszéd, kultúra és érzelem” egysége (Kovalcsik Katalin) képviseli a kulturális hagyaték-örzés fontos szempontjait, ide értve a „keleti hagyományok” szerepét (Sipos János, Sudár Balázs, Somfai Kara Dávid, Sántha István), az epikus költészet és a zene mesei vagy balladisztikus formáit (Petróczi Éva, Gulyás Judit), vagy a népdal 19. századi folklórban megmaradt változatait (Hermann Zoltán, Csörsz Rumén István, Mikos Éva, Olosz Katalin, Czövek Judit, Benedek Katalin dolgozataiban), nem is szólva a legelemibb „szöveg és dallam” viszonyrendszeréről (Rudasné Bajcsay Márta, Domokos Mária, Bodor Anikó).

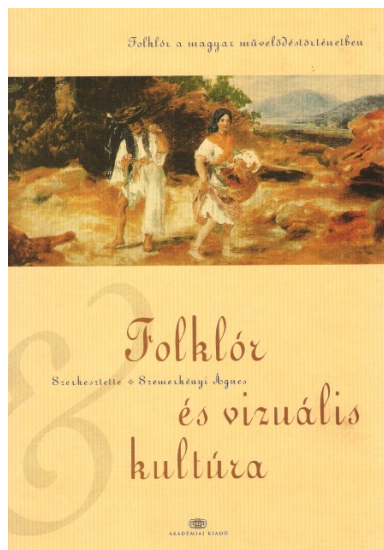
A kötet írásaiból (ezek között is mintegy nyitányként Voigt Vilmos 19. századi magyar népdal-hagyományra bőségesen illusztrált példákkal kitérő dolgozatából) a szövegelemzés és a hozzá tartozó zenei dallamkép együttes megfigyelése éppúgy szerves egészként mutatkozik meg, miként a szövegvariációk szerkezeti egységeinek, strófa-megoszlási vagy dallamváltozati jellegzetességeknek, ritmikai elemeknek, sorisméltéseknek, strófa-ritmikának a narratív költészet és a dallamtípusok összhangjára épülő változatai. A Magyar Népzene Tárában meglévő hazai ismeretanyag, mint a dallamtípusok összes változatának végigvizsgálása persze nem volt vállalása a kutatóknak, de számos dallamtöredék, ritmikai párhuzam, eredettörténet, variációk hálózata is mutatja, milyen előadási módok, variánsok, kifejezésmódok, énekelt vagy cselekménnyel gazdagított balladaváltozatok kerülnek be az egy tömbbe sorakozók közé, a tónusosan egymáshoz illeszkedő kifejezésmódok és interpretációk hangzó-világába. A kötet nemcsak forrásgyűjtemények, folyóirat-publikációk, kutatások, esetelemzések, dallam- és szövegváltozat-gyűjtések, historikus próza és kísérő zenéje, zenei univerzum és szövegi változók körére irányítja figyelmünket, de a tájegységi sajátosságok, hangszeres előadásmódok (vagy kíséreték), népdalkincsünk hagyatéka és zenei feldolgozások komplex öröksége szempontjából bír jelentőséggel: Hoppál Mihály például a zene és gyógyítás összefüggéséről a sámánisztikus hitvilágot igazoló vallásantropológiai tudás területéről is úgy fogalmaz: „...nincs olyan társadalom, ahol ne énekelnének, és nincs olyan rítus vagy valamilyen szertartás, melyet ne kísérne valamilyen zene, ének, esetleg hangszer...” (369. old.)

A *Hiedelem, rítus, szokás és zene kapcsolata* fejezetben ugyanitt Pócs Éva tárja föl a zene, tánc és megszállottság dél-kelet-európai tündérhiedelmekben és -rítusokban tárgykör forrásait és példatárát, Iancu Laura a moldvai Magyarfaluban föllelt dramatikus népszokások etnográfiai és kalendáris szokásainak elemzése révén kerít sort a rítus és zene, az éneklés, bajelhárítás, „hejgetés”, az egyházi énekek és városi diákhagyomány folklór-elemeinek bemutatására (szöveggel és kottapéldákkal), királyok és agrárkultusz, regölés és kecskemaszkos vagy medvemaszkos játékok archaikusabb kultúramaradványainak továbbélését magába foglaló tárgyi-szellemi anyagra, Tátrai Zsuzsanna épp e kalendáris szokások előfordulásait tanulmányozza Kodály Zoltán munkásságában. Másutt Czövek Judit mutat rá a Zoborvidék népköltészetének néprajzi tudatba kerülésére, Hermann Zoltán pedig Kisfaludy Károly népdalairól ír „szalón-pórköltészet” felfogásmódot megidézve, Sántha István egyenesen „a zenegyűjtés mint kommunikációs stratégia” címen zárja a kötetet a burját és kirgiz belső-ázsiai gyűjtőmunkát körülölelő „együttes élmény”, a megfigyelő kutató és a résztvevő adatközlő szerepének meghatározó jelentőségéről szóló előadásával.

A félezer oldalas kötetnek nincs olyan tanulmánya, mely ne kínálna további sok tucat leágazást, tárgykört, tudást, élményvilágot, értelmezést... – ezért a megfutamodás látszatával együtt sem marad számunkra más, mint az Olvasóra bízni a további tájékozódás, élményszerű épülés, felfedező kíváncsiság lehetőségeit. A zenéről, zenei tudásról, hangszerismeretről, muzsikus szerepről, „magas kultúráról” vallott korábbi kultúratörténeti kép éppen e kötet ezernyi bizonyossága szerint sem oly „magas”, hogy ne lenne és lehetne egyúttal a

népzene, dal és szöveg, örökölt és megszerzett tudás közös élménykészletének paraszti kultúrából fakadt bizonyága, szinte ellentétele. A zenei hagyomány és a zenekutatás néprajztudományi ismeretanyaga ehhez nemcsak bizonyítékok széles és gazdag kínálatával, hanem a belátás és megértés harmóniáinak esélyeivel is kínálkozik e kötetben, mely nemcsak konferencia-előadások foglalata, hanem zene és szó, tudás és hagyomány, átélés és értelmezés korszakos dokumentuma is. S olykor talán csupán pár szó is elegendő ahhoz, hogy jelentőségük zenévé erősödjön. Olykor látható zenévé is...

A kép forrása: Az MTA Néprajztudományi Intézetének kiadványai:

<https://pennakonyvesbolt.hu/kiadvanvaink/mta-btk/5-az-mta-btk-neprajztudomanyi-intezetenek-kiadvanvai>